

Sammanfattning

I denna rapport redovisas resultat från de årliga drogvaneundersökningar som genomförs i årskurs 9 och gymnasiet år 2. Undersökningen i nian har genomförts sedan 1971, vilket gör det till en av de längst pågående undersökningsserierna i världen, medan gymnasieundersökningen på börjades 2004 och därmed är inne på sitt andra årtionde.

Som en del i uppdraget att följa drogutvecklingen har CAN haft ansvaret för skolundersökningen sedan 1986. Från 2001 har undersökningarna genomförts på direkt uppdrag av Socialdepartementet. Undersökningarnas syfte är i första hand att belysa utvecklingen av drogvanorna och att studera skillnader mellan olika grupper. Årets datainsamling har, liksom tidigare år, genomförts under perioden mars–april i form av anonyma individuella enkäter ifyllda gruppvis i klassrummen i ett riksrepresentativt skolorval.

Bortfallet på klassnivå uppgick till ca 18 % i båda årskurserna. En analys av detta bortfall visar att de eventuella effekterna på resultaten torde vara ytterst begränsade. Det individuella bortfallet var 15 % i årskurs 9 medan motsvarande siffra i gymnasiet var 18 %. Undersökningen år 2014 omfattar 4 932 bearbetade enkäter i årskurs 9 och 3 839 bearbetade enkäter i gymnasiet år 2.

I rapporten redovisas resultat kring användning av alkohol, tobak, narkotika, sniffrings- och dopningsmedel samt läkemedel och de problem eleverna uppgett att de råkat ut för i samband med alkoholkonsumtion. Dessutom redovisas resultat uppdelat på regioner följt av frågor om spelande om pengar. Avslutningsvis redogörs för samband mellan socioekonomiska skillnader på skolnivå relaterat till substansanvändning.

Andelen alkoholkonsumenter i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 har sjunkit under 2000-talet. I årets undersökning svarade 43 % av pojkarna och 50 % av flickorna i årskurs 9 att de druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. Motsvarande värden i gymnasiet år 2 var 76 respektive 82 %. I båda årskurserna klassificeras alltså fler flickor som alkoholkonsumenter jämfört med pojkar.

Alltsedan mitten av 2000-talet har årskonsumtionen mätt i liter ren alkohol (100 %) varit nedåtgående bland pojkar i årskurs 9. Bland flickorna i samma årskurs förefaller nedgången ha avtagit något. I gymnasiet år 2 har nivåerna sjunkit kraftigt sedan 2006. Bland pojkar i denna årskurs uppgick nivån till 4,3

liter ren alkohol 2014, vilket innebar ett något högre värde jämfört med föregående år. Bland flickorna i gymnasiet år 2 var nivån densamma som år 2013, närmare bestämt 2,7 liter. Andelen hög-, risk- och intensivkonsumenter av alkohol följer samma nedåtgående trend. Sammantaget visar årets siffror på i stort sett oförändrade historiskt sett låga nivåer.

Eleverna får uppge den konsumerade alkoholens ursprung. Då mängden alkohol som druckits vägt in har beräkningar gjorts för att skatta hur stor andel som utgjorts av registrerad (t.ex. från Systembolaget eller restaurang) visavi oregistrerad alkohol (t.ex. hemtillverkad alkohol eller införd från utlandet). Lägst andel alkohol från registrerade källor uppmättes bland pojkar i årskurs 9 (53 %) medan flickor i gymnasiet år 2 stod för den högsta andelen registrerad alkohol (71 %). Gymnasieeleverna uppgav högre andelar registrerad alkohol jämfört med elever i årskurs 9, något som förklaras av att möjligheterna för 17–18-åringar att få tillgång till registrerad alkohol är högre jämfört med elever i 15–16-årsåldern.

Eleverna tillfrågas om de upplevt olika problem i samband med att ha druckit alkohol. Med hjälp av ett index över den sammanlagda problembördan framgår att denna minskat sedan år 2000 i årskurs 9 respektive 2004 i gymnasiet år 2. En något högre problemandel kan dock observeras under 2014 för eleverna i årskurs 9 samt för gymnasieflickorna, jämfört med 2013. Bland gymnasiepojkarna kan dock inget eventuellt tredebrott skönjas. Det oftast uppgivna problemet i årskurs 9 var att ha förstört saker eller kläder. I gymnasiet var det vanligaste problemet att ha råkat i gräl. Större andelar uppger negativa konsekvenser av alkoholbruk i gymnasiet jämfört med årskurs 9, vilket är naturligt med tanke på att gymnasieeleverna har en högre alkoholkonsumtion.

Skolundersökningens tobaksdata pekar på kraftigt minskad tobakskonsumtion bland niondeklassaren under 2000-talet. Minskningen gäller såväl den mer frekventa (dagliga eller nästan dagliga) användningen av cigaretter och snus som användning över huvud taget. Liksom i tidigare undersökningar, var det i årets undersökning fler flickor än pojkar som rökte, medan pojkarna å sin sida snusade i större utsträckning. Då det gäller den sammanlagda andelen tobaksconsumenter låg nivåerna därmed nära varandra.

I gymnasiet går det inte att se samma utveckling med en minskad tobaksanvändning. Under perioden har minskningar under enstaka år följts av ökningarna i motsvarande omfattning åren därpå. Tobaksanvändningen bland gymnasieelever kan därmed sammanfattas som relativt konstant under 2000-talet. Beträffande rökning har andelen gymnasiepojkar som röker till och med ökat. I de två senaste undersökningarna syns emellertid en minskad andel rökare bland flickorna vilket innebär att nivån av rökning, för första gången, är ungefär densamma bland pojkarna som bland flickorna i gymnasiet år 2. Då snusning under hela perioden varit betydligt vanligare bland pojkar än bland flickor

i gymnasiet, är andelen tobakskonsumenter totalt numera på en klart högre nivå bland pojkarna än bland flickorna.

År 2014 efterfrågades även användning av e-cigarett. Mellan 20–25 % av eleverna i årskurs 9 respektive gymnasiets år 2 svarade att de någon gång använt e-cigarett. Användningen av vattenpipa i årskurs 9 ligger på samma nivå som för e-cigarett medan närmare hälften av gymnasieeleverna uppgav att de använt vattenpipa.

Sedan mitten av 1990-talet har andelen i årskurs 9 som svarat att de någon gång använt narkotika varierat mellan 5–10 %. År 2014 uppgav runt 8 % av eleverna detta. I gymnasiet ökade andelen som uppgivit livstidsprevalens av narkotika fram till 2010, men därefter har nivån planat ut (runt 17 %). I gymnasiet är nivåerna därmed dubbelt så höga jämfört med årskurs 9. Det är vanligare att pojkar uppger narkotikaerfarenhet jämfört med flickor, i synnerhet vad gäller mera omfattande narkotikaanvändning.

De senaste tre åren har eleverna fått besvara frågor om så kallade nätdroger. Totalt sett var det år 2014 2 % i årskurs 9 och 4 % i gymnasiets år 2 som svarade att de någon gång använt en nätdrog. Andelen flickor som använt nätdroger är densamma i gymnasiet som i årskurs 9 medan gymnasiepojkarna använt nätdroger i dubbelt så hög omfattning jämfört med pojkarna i nian, vilket förklarar det högre totala värdet i gymnasiet. Spice eller liknande rökmixar är den vanligaste preparatgruppen. Rimligtvis sker införskaffandet av nätdroger på samma sätt som för till exempel cannabis eller alkohol, det vill säga genom kompisar eller bekanta, då det är få elever som uppger att de köpt nätdroger på egen hand.

Erfarenhet av sniffning/boffning uppgavs av ca 5 % bland både niondeklassare och gymnasieelever i 2014 års undersökning. I båda årskurserna är det något vanligare bland pojkar än bland flickor att någon gång ha sniffat/boffat. En förklaring till de liknande prevalenserna i årskurs 9 och gymnasiet är att få elever debuterar med sniffning/boffning efter högstadiet.

Vad det gäller dopning har erfarenheten av anabola androgena steroider (AAS) legat på en relativt konstant och låg nivå de senaste 20 åren i årskurs 9 och sedan 2004 i gymnasiets år 2. År 2014 svarade någon procent eller färre att de använt AAS de senaste 12 månaderna.

I formuläret ingår frågor kring icke-läkarföreskriven användning av narkotikaklassade läkemedel såsom sömnmedel och lugnande medel av bensodiazepintyp. Sammanfattningsvis kan sägas att sådan användning ökat något över tid. Något som å andra sidan minskat är att kombinera alkohol med olika läkemedel (både receptbelagda och receptfria) i berusningssyfte. I årskurs 9 inleddes nedgången redan i mitten av 1990-talet.

I 2013 års rapport undersöktes regionala skillnader åren 1989–2013 och dessa sammanfattas i årets rapport. Med hjälp av tvåårsmedelvärden framkom att Skåne, Södra Sverige och Stockholm turades om att uppvisa högst värden beträffande alkoholkonsumenter, årskonsumtionens volym, förekomst av intensivkonsumtion, erfarenhet av smugglad alkohol, daglig rökning, användning av narkotika samt lust att prova narkotika.

Generellt var drogvanorna minst omfattande i Norra Sverige, men med två tydliga undantag: Dagligs nysning samt att ha druckit hemtillverkad sprit var betydligt vanligare där än i andra regioner, och för dessa två beteenden uppmättes de lägsta nivåerna i Stockholm och Skåne. Samtliga regioner följde i stort sett utvecklingen för det nationella medelvärdet. De simultana förändringarna mellan regionerna, låt vara på olika nivåer, visar på en viss homogenitet bland landets ungdomar. Oavsett var i landet man bor så följs till stor del upp- och nedgångar i drogvanorna åt.

Utöver detta redovisas även ett aktuellt treårsmedelvärde för åren 2012–2014, dels med samma regionindelning som ovan men även en indelning baserad på befolkningstätheten (så kallade H-regioner). Sammanfattningsvis visar dessa resultat mest omfattande alkoholvänor i Skåne och Södra Sverige. Högst andel narkotikaerfarna elever återfanns i Stockholm eller Skåne. Eleverna i Norra Sverige stod normalt för mindre omfattande drogvanor, bortsett från nysning. För H-regionerna framkom att det är allra vanligast med narkotikaerfarenhet i storstäderna Stockholm, Malmö och Göteborg medan nysning tvärtom ökar med avtagande befolkningstäthet.

I skolundersökningen förekommer även frågor om elevernas spelande om pengar. Sett till olika spelformer har andelen som spelat om pengar oftare än en gång i månaden minskat bland pojkar och bland flickor legat på lägre men i princip stabila nivåer under perioden 2005–2012 oavsett årskurs. Spelandet om pengar via Internet vad det gäller poker eller casino har minskat, dock har övriga spel om pengar på Internet ökat för såväl båda könen som årskurserna perioden 2005–2012.

Indikatorer på mer problematiskt spelande så som att återvända för att vinna tillbaka pengar man förlorat, att vilja spela om mer och mer pengar samt att spela för över 300 kronor i månaden visar på minskade eller oförändrade nivåer. Det är vanligare bland pojkar att spela om pengar jämfört med flickor men företeelsen är många gånger lika vanlig i nian som i gymnasiet.

För att närmre undersöka förhållandet mellan socioekonomiska skillnader och hälsorelaterade beteenden studerades det i vilken utsträckning föräldrars utbildning, genomsnittligt meritvärde och andelen elever med utländsk bakgrund har ett samband med elevernas alkoholkonsumtion, rökning och narkotikaan-

vändning i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Sambanden studerades på aggregerad nivå, vilket innebär att klassernas genomsnittliga svar relateras till genomsnittliga egenskaper för årskursen i respektive skola.

I årskurs 9 fanns inga signifikanta samband mellan andelen högutbildade föräldrar och någon av de undersökta konsumtionsvariablerna. Däremot framkom vissa signifikanta samband med övriga testade bakrundsvariabler. Till exempel tenderar andelen alkoholkonsumenter i nian att vara lägre i klasser som tillhör skolor med en högre andel elever med utländsk bakgrund men högre i klasser som tillhör skolor med högre genomsnittliga meritpoäng hos eleverna.

I gymnasieklasser tillhörande skolor med större andel högutbildade föräldrar var den genomsnittliga konsumtionsnivån, andelen intensivkonsumenter och andelen elever som upplevt minst ett alkoholrelaterat problem signifikant lägre. Vidare visade resultaten att klasser i skolor med en högre andel elever med utländsk bakgrund tenderar att ha mindre omfattande alkoholvanor. Resultaten pekar även på att daglig rökning är mindre vanligt förekommande i klasser som tillhör gymnasieskolor med en högre andel högutbildade föräldrar och med en högre andel elever med utländsk bakgrund. Andelen elever med årsaktuell narkotikaerfarenhet skiljde sig enbart beträffande utländsk bakgrund och resultatet indikerar att skolor med en högre andel elever med utländsk bakgrund tenderar att ha färre elever som använt narkotika senaste året.

Ovanstående analys har gjorts för första gången och kan utvecklas ytterligare. CAN avser exempelvis att i efterhand föra in denna typ av uppgifter i historiska data liksom att titta närmare på eventuella variationer i drogvanorna exempelvis gällande inriktning på gymnasieprogram. Även frågorna gällande spel om pengar kommer att bearbetas mera på djupet framöver. Ytterligare en nyhet med årets rapport är hänvisningar till den tabellbilaga i Excelformat som finns fritt tillgänglig på www.can.se, och innehåller över 100 olika tabeller.